

мообман, оскільки приховати навчання в нелегальному університеті було неможливо, а працевлаштування трактували таку освіту як неповну. Серед викладачів теж поступово згасав ентузіазм. Вони втрачали перспективи наукової кар'єри (особливо викладачі медичного факультету), були обмежені в матеріально-фінансовому плані, в можливостях обіймати державні посади. За явної неефективності УТУ Кураторія ухвалила рішення припинити його діяльність із закінченням 1924/25 н. р. Майно університету було поділене між українськими інституціями — НТШ, Товариством „Просвіта“ і Національним музеєм.

Історія Українського університету 1921—1925 рр. є повчальною в кількох аспектах — як приклад відкритого поєднання освітніх та національно-політичних завдань, як консолідований прояв громадської ініціативи, яка ґрунтувалася на тимчасовому збігові настроїв різних верств населення, врешті-решт — як згущений вираз українсько-

польських стосунків першої чверти ХХ ст., коли Галичина опинилася у вихорі державно-політичних і культурно-національних процесів, пов'язаних з переходом від австрійської конституційно-монархічної влади до польської національної держави. Діяльність цього університету не можна оцінювати за класичними університетськими критеріями, адже вона не була спрямована на утримання раціональної дистанції між наукою і освітою, з одного боку, та політикою — з другого. Мета нелегального Українського університету полягала в демонстрації солідарності та життєздатності українського суспільства, була протестом проти утвердження польської державності на території, яку українці вважали своєю. Хоча цей український університетський проєкт зазнав невдачі, він дав можливість українській інтелектуальній спільноті якоюсь мірою подолати післявоєнну дезорганізацію і пристосуватися до нової реальності.

Мар'ян МУДРИЙ

ЛИСЕНКОВОМУ РОДУ НЕМА ПЕРЕВОДУ

Чи в козацьку добу, а чи в роки світової війни історичні події та переживання українців виливалися в щирі пісні, творилися такі мистецькі шедеври, яким судилося пережити століття. Музикант завжди був шанованою особою серед українців, недаремно ж саме Кобзар і Дударик стали символами нашого народу. І ця глибинна музикальність, ця могутня потреба виразити себе у звуках живе в українцях постійно, хоч виявляє себе сьогодні вже в інших формах і жанрах, позначених відчутним впливом глобалізації культури. Саме музика дає нам відчуття нерозривний зв'язок поколінь, зворушує струни серця і пробуджує національні почуття в тих душах, де вони, здавалося б, давно заснули.

Носієм такої глибоковкоріненої національної свідомості і правдивої музикальності в Україні вже протягом майже півтора століття є рід Лисенків. Цього року його найвидатніший сучасний представник — піаністка Рада Лисенко відзначає 90-річний ювілей.

„Родина Лисенків походить від старовинного козацького роду, що відзначився військовими доблестями і попав у старшину ще за часів Богдана Хмельницького“, — писав М. Старицький. Минали часи, і в середині ХІХ ст. Микола Лисенко — талановитий син роду, представники якого вже давно відклали дідівські шаблі, — обрав європейське фортеп'яно, найсучасніший для нього інструмент, і саме з допомогою музики зумів довести, що в ньому живе незламний козацький дух. Микола Лисенко мав такий могутній талант, що зміг обдарувати музикальністю ще й своїх нащадків на кілька

поколінь. Музикантами стали всі п'ятеро його дітей, з-поміж яких найбільше відзначились піаністка Мар'яна Миколаївна та диригент, музикознавець і фольклорист Остап Миколайович. Їм випало жити у нелегкі часи воєн та революційних змін. О. Лисенко навчався у Петербурзькій консерваторії, яку не закінчив через революцію. У 1920-х рр. зазнав репресій, тож завершити вищу музичну освіту зміг аж на початку 1930-х рр., після чого працював у Києві.

Рада Лисенко. Київ, 1950 р.

Блискучий піаністичний талант його доньки Ради виявився дуже рано, і це від наймолодших літ визначально покерувало долею дівчини. Музичне мистецтво у тодішньому Києві було на великому піднесенні, в місті жили й концертували відомі піаністи. З відкриттям Київської музичної школи-десятирічки для обдарованих дітей Рада стала навчатися у ній у видатного фортеп'янного педагога-методиста Бориса Мілича. А в консерваторію вступила до знаменитого київського віртуоза, лауреата Міжнародного конкурсу ім. Ф. Шопена Абрама Люффера.

Рада й сама вже була готова до концертної діяльності і, хоч навчання перервала війна, шукала кожної можливості, щоб виступити. Воєнні перипетії Рада Лисенко пережила разом зі сім'єю батька. 1941 р. О. Лисенко був призначений ректором консерваторії, створеної на місці евакуйованого з Києва навчального закладу. Впродовж 1941—1943 рр. у Київській консерваторії здобували музичну освіту молоді люди, що залишалися в окупованому місті і таким чином змогли врятуватися від вивезення на примусові роботи до Німеччини.

Рада й сама вже була готова до концертної діяльності і, хоч навчання перервала війна, шукала кожної можливості, щоб виступити. Воєнні перипетії Рада Лисенко пережила разом зі сім'єю батька. 1941 р. О. Лисенко був призначений ректором консерваторії, створеної на місці евакуйованого з Києва навчального закладу. Впродовж 1941—1943 рр. у Київській консерваторії здобували музичну освіту молоді люди, що залишалися в окупованому місті і таким чином змогли врятуватися від вивезення на примусові роботи до Німеччини.

Наприкінці війни родина Лисенків переїхала до Львова, де їх гостинно прийняли місцеві музиканти, забезпечивши роботою і житлом. О. Лисенко працював тут в Інституті народної творчості, при якому діяло концертне бюро. До Львова приїздило чимало українських музик-виконавців, котрі вже тоді були розкидані по світу — переважно не зі своєї волі. На тогочасних афішах збереглося й ім'я Ради Лисенко, яку слухачі приймали як талановиту піаністку-віртуоза. „У Львові серед композиторів і викладачів в тяжкі повоєнні роки у нас було багато хороших друзів, справжніх, принципових людей високої моральності,— скаже Рада пізніше.— Згадую з великою вдячністю святе для мене ім'я Василя Олександровича Барвінського“. Проте щойно Київська державна консерваторія ім. П. Чайковського відновила свою роботу у ще напівзруйнованому місті, Рада Лисенко повернулася до навчання у свого професора. Час був надзвичайно важкий: не було нормального житла, бракувало одягу й харчів. Разом із товаришкою дівчина жила в маленькій комірчині при консерваторії і ночами грала на фортеп'яно. Вже через півроку вона стала готуватися до першого повоєнного Всеукраїнського конкурсу піаністів, що відбувся у червні 1945 р. Не тільки вивчила зовсім новий твір — тричастинний Концерт Арама Хачатуряна для фортеп'яно з оркестром, але й успішно виступила та здобула найвищу нагороду.

Рада Лисенко і відомі дніпропетровські піаністки. Зліва направо: С. Грибановська, Р. Лисенко, Л. Євсєєвська. Київ, 1969 р.

Від другої половини 1940-х рр., ще продовжуючи навчання у консерваторії, Рада Лисенко розпочала активну професійну діяльність піаністки: „В 1945 році, після одержання лауреатства, мене запросили працювати на радіо солісткою. Можна вважати, що з чисею хорошої ініціативи почалося відродження української фортепіанної музики. Оскільки я мала 8 виступів на місяць і грала, в основному, тільки українські твори, то мені прийшлося переглянути й освоїти велику кількість творів, яких я раніш майже не мала в репертуарі. Це були спочатку, як історичний екскурс, Заремба, Завадський і інші композитори-непрофесіонали“. А далі освоїла твори М. Лисенка, Л. Ревуцького, В. Барвінського, С. Людкевича, Б. Лятошинського, В. Косенка, М. Дремлюги. У багатьох випадках ці твори були новими не тільки для самої музикантки, а й загалом для виконавської практики. Їй доводилося раз у раз ставати першовиконавцем, відкриваючи радіослухачам незнані сторінки рідної культури. Вже в тому ж 1945 р. молода піаністка принесла на радіо рукописи невідомих п'єс Якова Степового і заграла їх. А 1951 р. в Москві на пленумі Спілки композиторів відбулася прем'єра Першого концерту для фортеп'яно з оркестром С. Людкевича з її виконанням. Нерідко доводилося грати „з-під пера“ тільки-но написані твори композиторів-сучасників — М. Дремлю-

ги, А. Коломійця, М. Сильванського. Надалі стала першовиконавцем і пропагандистом всіх фортеп'яних творів Андрія Штогаренка. Це була напружена робота, яка вимагала від молоді артистки здатності не тільки швидко вивчати і технічно опановувати музику, але й вловлювати з першого погляду особливості її змісту й авторського стилю, створювати, не маючи жодного зразка, власну інтерпретацію. Саме ця складна, але по-справжньому творча робота формувала виконавське обличчя піаністки, непомітно для неї самої різьбила її артистичний профіль і визначала особливе місце її мистецтва у середовищі київської піаністичної школи.

Завершальним етапом у шліфуванні мистецького таланту Ради Лисенко стало її навчання в аспірантурі в Московській консерваторії — у професора Генріха Нейгауза. Навчатися у цього педагога мріяли в той час сотні молодих піаністів. Як ніхто інший, він умів розкрити неповторну красу й мистецьку сутність музики та легко знайти для неї засоби ефективного втілення на фортеп'яно. Німець по батькові, Г. Нейгауз був тісно пов'язаний з Україною (народився у Єлизаветграді, нині — Кіровоград), де минало його зростання і мистецьке дозрівання. Власне київські слухачі вперше зрозуміли й повністю оцінили його талант, тож піаніст охоче виступав перед ними і, навіть переселившись до Москви, щороку приїздив до Києва зі своїми но-

вими концертними програмами. Напевне, саме українській природі завдячував Г. Нейгауз щирою емоційністю та співучою виразністю своєї гри — тими рисами, що виявилися дуже близькими онуці Миколи Лисенка. Вона знайшла у Майстра схвалення і підтримку своїх мистецьких пошуків та досвідчені поради щодо їхнього втілення.

Повернувшись до Києва, Рада Лисенко стала солісткою філярмонії. У всьому її образі — і вигляді, і характері — легко впізнавалися риси роду Лисенків. Дуже схожа на діда обличчям, вона успадкувала від нього міцне здоров'я, активний темперамент. Приваблює відвертістю, привітністю та безпосередністю вдачі. Піаністці притаманне сильне почуття національної гордості, любови до української мови, пісні. І з великим ентузіазмом молода піаністка спрямувала всю набуту майстерність до найважливішої справи — відродження музичної спадщини свого діда.

Великий композитор за життя був також і прекрасним піаністом. Він написав чимало творів для фортеп'яно, охоче грав їх і був цілком неповторним у їх трактуванні. „Ніхто ніколи не виконував ще досі речей Миколи Віталійовича так, як він сам їх грав; з його смертю і вони наполовину вмерли,— писала у 1920-х рр. племінниця композитора Л. Старицька-Черняхівська.— Я чула чудових, добрих виконавців, але, незважаючи на їхню

віртуозність, силу, їм бракувало того, що давав Микола Віталійович [...] Коли він виконував свої і взагалі українські речі, він надавав їм щось надзвичайне, якесь ешпан-зілля [...] В його грі оживали тисячоліття [...] І чулась глибока, сива, слов'янська старовина". Однак на той час, коли почала виступати Рада Лисенко, збереглися тільки перекази про піаністичне мистецтво її діда. Виконавську традицію було втрачено. При формальному вияві поваги до імені й пам'яті українського класика, його творчість насправді часто недооцінювали й принижували, називаючи етнографічною. Малодоступними залишались навіть ноти фортеп'яних творів, рукописи яких (разом із видавничою фірмою, що їх придбала в 1914 р.) було вивезено до Польщі. Тільки завдяки ініціативі Митрополита Андрея Шептицького, що викупив ці рукописи, вдалося повернути спадщину композитора в Україну. Рада Лисенко згадує: „Ми низько вклонялись Митрополиту Шептицькому за збереження нашого великого спадку [...] В 1952—53 р. моя мрія здійснилася: було видано повне зібрання творів М. В. Лисенка в 20 томах, де в XIII і в XIV томах вміщено всі фортеп'яні твори, навіть рукописні, які ніколи не видавалися. Таким чином, нарешті, я отримала повну спадщину діда“.

Піаністка серйозно вивчала фортеп'яні композиції М. Лисенка і невдовзі виявила, що ця музика їй дуже близька. Вона стала ніби співавтором: виконуючи численні твори діда, відчула всю глибину й мелодійне наповнення їхньої багатопланової фактури, збагнула і розкрила в них розмаїті образи, народжені багатою уявою митця. У сповнених домашнього тепла мініятюрах її руки видобули тони особливої м'якості й широти, тема „Героїчного скерцо“ зазвучала зі справжньою козацькою гордою волелюбністю, а в Українській рапсодії „Думці-шумці“ тембр фортеп'яно наблизився до звучання кобзи, що супроводжує драматичну розповідь співця. Батько піаністки дивувався, як вдалося їй так точно зрозуміти й відтворити гру діда, якої вона ніколи не чула. Лисенківські інтерпретації Ради стали еталонними для наступних поколінь виконавців. Чимало з них вона записала до фондів Українського радіо. Було видано й платівку з цими виконаннями,— на жаль, тільки одну, та й та давно вже стала великою рідкістю.

Наступним щаблем в осягненні творчої спадщини М. Лисенка стала організація виконавських конкурсів його імені, перший з яких відбувся 1962 р. Рада Остапівна була серед ініціаторів створення конкурсу. Вона — постійний член журі його фортеп'яного розділу, щоразу готує до участі в конкурсі власних учнів, дбає про стильову відповідність трактування музики українського композитора. Завдяки конкурсу шлях у творче життя проторувала плеяда визнаних в Україні

та за її межами піаністів — Людмила Марцевич, Марія Крушельницька, Юрій Кот, Оксана Рапіта, Етелла Чуприк, Милана Чернявська. Здобували на конкурсі нагороди й учениці Ради Лисенко — Н. Деренівська, В. Царик, А. Халікова, О. Шешукова та ін. Та, на жаль, не все в організації конкурсу відбувається так, як слід: за постійних фінансових труднощів порушується регулярність його проведення, цілком недостатньо є поінформованість громадськості, мало робиться для подальшої реалізації здобутків — налагодження широких виступів переможців конкурсу та пропаганди творів його патрона. Дуже мало уваги надається виконанню української музики, поглибленню її розуміння. Рада Остапівна переживає, привертаючи увагу до цих проблем і закликаючи до подолання їх. Вшанування пам'яті класика української музики, поширення і популяризацію його творчості вважає святою справою.

Вже понад 60 років Рада Остапівна, не покидаючи виконавського мистецтва, передає свій досвід молоді як викладач Національної музичної академії ім. П. Чайковського. Завдяки зацікавленому ставленню до своєї справи та великому авторитету її педагогічний вплив давно вже поширився поза межі не лише власного фортеп'яного класу, столичної академії, а й Києва. Десять років була консультантом Чернігівського музичного училища. Щиро шанують мистецтво Ради Остапівни й

Виступ Ради Лисенко в Музеї Миколи Лисенка у Києві. 2011 р.

викладачі Дніпропетровського музичного училища (а тепер вже — консерваторії), на запрошення яких піаністка майже 20 років приїздила з концертами та консультаціями. Дніпропетровці мали можливість почути в її інтерпретації найкращі зразки творчості композиторів-класиків — Бетговена, Шумана, Шопена, Ліста, Чайковського, Рахманінова, Скрябіна. Тут вона провела й прем'єри більшості фортеп'яних творів А. Штогаренка.

Постійні творчі зв'язки піаністка підтримує зі Львовом. „Думаю про Львів. Він мені часто сниться. Сниться архітектура цього міста, яке неймовірно люблю. І давно мала намір знову приїхати сюди,— розповіла вона кореспонденту „Львівської газети“.— Ось і тепер, коли я зі своєю аспіранткою підготувала концерт, то подумала, де ж зможуть оцінити цю мою роботу, цю музику, як не у Львові. Поїду до Львова, нехай послухають!.. Приїзд сюди для мене завжди велика радість“. Аспірантка Ради Остапівни Аліна Халікова виконала у Львівській музичній академії повнометражну концертну програму, складену з великих фортеп'яних творів Миколи Лисенка. Це рідкісне явище у львівському концертному житті було гідно оцінене слухачами.

Рада Остапівна, без сумніву, найяскравіша, але не єдина представниця музикантів із Лисенково-

го роду на сучасному етапі. Внесок до української музичної культури роблять її донька Наталія, племянники — диригенти Віталій Романович та Микола Віталійович (молодший) Лисенки, в музичній школі Львова викладає Ірина Лисенко. Немає переводу козацькому роду Лисенків, і представники його глибоко шанують дідівське прізвище та плекають родинний талант. Журналісти ж давно вже назвали цю родину музичною династією. Рада Лисенко ставиться до цього визначення зі скромною гідністю: „Я не знаю, ким себе вважати, просто так склалася доля. І щось від діда передалося мені. Я його дуже добре розумію та прагну слухати. Це для мене надзвичайно важливо.“

Сама природа творить династії. Вони або є, або їх немає. Зазвичай вважають, що один яскравий представник є найкращим, найбільш талановитим, таким, котрий увібрав у себе найяскравіше. А його нащадки дрібніші. Це правда. Але й ті дрібніші не покидають своєї справи, вносять власну лепту і розвивають розпочате. Я знаю багато таких династій, і не лише в музиці. За радянської влади це явище так негарно називали „семейственностью“ і мало воно радше негативний підтекст. Я ж уважаю, що династії це не плід семейственності, це дуже важливе продовження родинної справи, до якої кожен вносить щось своє“.

Рада Лисенко — берегиня української музичної традиції. Всупереч всім труднощам вона вірить, що тепер, коли Україна вже є вільною, відродиться по-справжньому її культура, в т. ч. і її музична складова — фортеп'янна музика. І сьогодні Заслужена артистка робить вагомий внесок у цю справу. Резонансним був концерт на вшанування родинних лисенкових ювілеїв, що відбувся у Національній музичній академії України в березні 2011 р. Виконанням творів Миколи Лисенка та його наступників в українській музиці (В. Барвінського, В. Косенка, М. Колесси) відзначили 125 років від народження Остапа Миколайовича, 115 років його дружини Марії Тимофіївни, 70 років диригента Віталія Романовича Лисенка, 90 років Ради Остапівни та 40 років Миколи Віталійовича. Рада Остапівна у супроводі камерного складу Державного естрадно-симфонічного оркестру України під орудою праправнука славетного композитора Миколи Віталійовича Лисенка заграла „Веснянку“ і „Метелицю“ із „Симфонічних танців“ А. Штогаренка. А на осінь 2011 р. її вже запрошено виступити на Фестивалі ім. А. Кос-Анатольського в Коломиї.

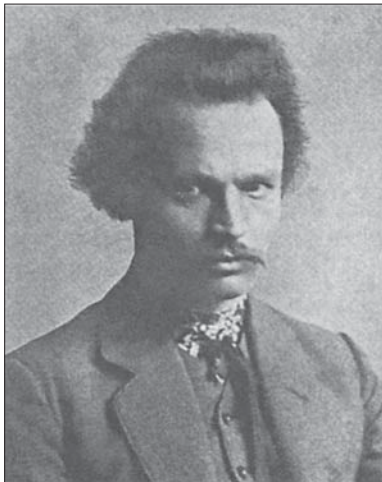
Невичерпного натхнення і творчих успіхів Вам, невтомна мисткине! Хай славиться ім'я Лисенків, прикрашене Вашим чарівним талантом!

Наталія КАШКАДАМОВА

МИХАЙЛО ГАВРИЛКО І ЙОГО СПАДЩИНА

Михайло Гаврилко належав до тих непересічних особистостей, історія життя і творчості яких могла б стати сюжетом до захопливої науково-пригодницької книжки. Його життя і праця чергувались з перебуванням у різних місцевостях, знайомством з багатьма особами, в тому числі відомими, з арештами і втечами. Однак ніхто, в тому числі й представники українського мистецтвознавства, у якому він залишив чималий слід, не спромігся навіть на видання якоїсь узагальненої праці про митця. Пов'язано це з політичними вподобаннями М. Гаврилка, із специфічним характером художника, який не був доступним для багатьох. Постає Гаврилка свого часу була зрозуміла лише невеликому гурткові.

Народився Михайло Гаврилко в козацьких хуторах поблизу с. Руківщини на Полтавщині 1882 р., у краю, який так щедро обдарував нашу українську культуру талановитими людьми. Ця чарівна земля на все життя прищепила йому любов до прекрасного, розуміння найтонших порухів мікро- і макрокосмосу, природи, навчила бачити красу у, здавалося б, буденних явищах — квітці, дереві, лісові, грозі. Дивну рису його характеру не раз відзначали друзі й знайомі Михайла.

Михайло Гаврилко (1882—1920)

Однак це були не дивацтва, а спосіб життя, своєрідний самозахист від жорстокості віку, — це був його світ, куди дорогу знав тільки він.

Виховувався Михайло в українській родині, що вела родовід від козацького кореня і зберігала національні традиції. Саме від них і передалася Михайлові не лише ідеальна в нашій уяві козацька статура — високий зріст, і великий талант до знань, працьовитість, що межували з патологічним бажанням волі та абсолютним нехтуванням усіх авторитетів.

Початкову художню освіту здобув у Миргородській школі прикладного мистецтва під керівництвом відомого українського художника О. Сластіона (1899—1904), яка тоді була одним із головних в Україні центрів виховання художників декоративно-прикладного мистецтва. Можливо, як ніде інде, тут великої уваги приділяли вивченню народного

декоративного мистецтва та його застосуванню. В науці М. Гаврилко відзначався неабиякими здібностями і був одним із найкращих учнів. Саме тоді формується світогляд молодого митця, любов до народного українського мистецтва, орієнтація на реалістичне самовираження у творах мистецтва.